

Ewa KRZESZOWSKA, Iwona MACHŁAJEWSKA
Politechnika Śląska Gliwice

ODKRYWANIE HISTORII ZBIORÓW MUZEUM GEOLOGII ZŁÓŻ W GLIWICACH – ŚLADAMI NIEKTÓRYCH METRYCZEK OKAZÓW PALEONTOLOGICZNYCH

Streszczenie. Zbiór metryczek okazów paleontologicznych, zgromadzonych w Muzeum Geologii Złóż, dostarczył cennych informacji na temat historii jego zbiorów. Zawarte na metryczkach dane o gatunku i jego autorze, dacie i miejscu znalezienia okazu oraz o właścicielu i jego kolekcji pozwalają odtworzyć drogę okazu od znalazcy do gabloty muzealnej. Jednym z etapów tej drogi były firmy kolekcjonersko-handlowe, działające w XIX wieku w Europie.

DISCOVERING COLLECTION'S HISTORY OF THE MUSEUM OF MINERAL DEPOSIT GEOLOGY IN GLIWICE – WITH TRACKS OF SOME PALEONTOLOGICAL SPECIMENS LABELS

Summary. Paleontological labels have provided a lot of valuable information about history of fossil collections setting in the Museum of Mineral Deposit Geology. Data contained on labels give us knowledge about the species, their authors, time and place of getting specimens, as well the owner and his collection. This information allows discovering the way of fossil from its source to the finish place at the museum showcase. One of the stages of this peregrination was XIX-century European geological dealers companies.

1. Wstęp

Muzeum Geologii Złóż im. Czesława Poborskiego na Wydziale Górnictwa i Geologii Politechniki Śląskiej w Gliwicach, istniejące od 1961 roku, posiada największe na Górnym Śląsku zbiory mineralogiczne, złożowe i paleontologiczne z całego świata.

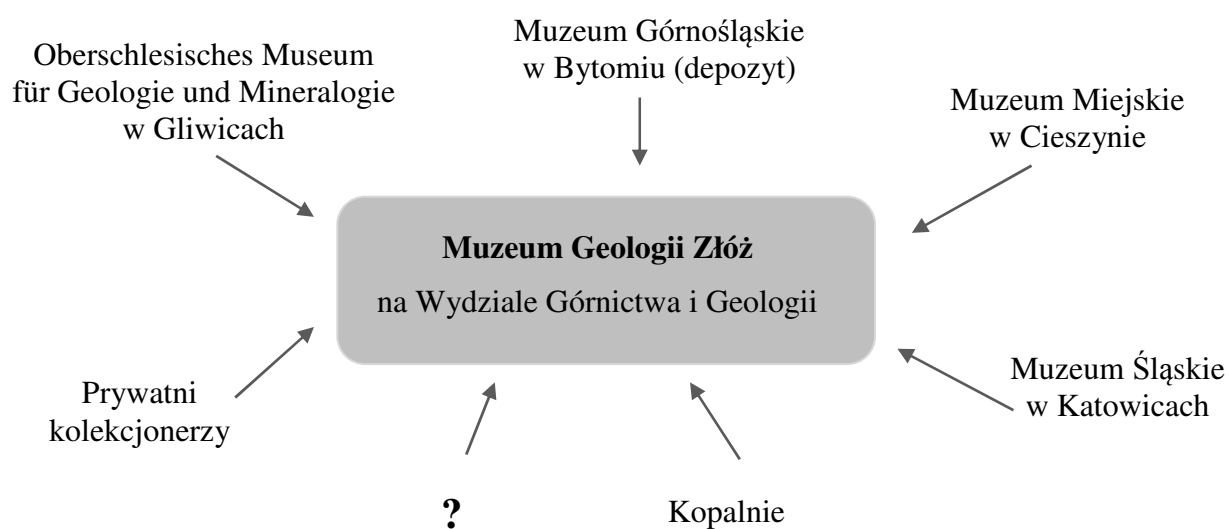
Jako największa tego typu placówka naukowo-dydaktyczna na Górnym Śląsku, Muzeum propaguje nauki o Ziemi oraz wspomaga nauczanie przedmiotów geologicznych, głównie na Wydziale Górnictwa i Geologii Politechniki Śląskiej.

2. Zarys historii zbiorów

Zbiory Muzeum Geologii Złóż im. Cz. Poborskiego, znajdujące się na Wydziale Górnictwa i Geologii Politechniki Śląskiej w Gliwicach, mają bardzo długą i burzliwą historię. Pochodzą przede wszystkim z kolekcji gromadzonych od początków XIX wieku przez muzea regionalne Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego.

Zbiory te trafiły na Politechnikę Śląską po II wojnie światowej, bez żadnych katalogów czy ksiąg inwentarzowych i stały się podstawą utworzonego w 1961 roku Muzeum Geologii Złóż [3]. Część okazów stanowią zbiory zlikwidowanych placówek lub działów, część została przekazana Muzeum jako depozyt (Muzeum Górnośląskie w Bytomiu) [1, 10]. W Muzeum znajdują się również kolekcje dokumentalne, uzyskane dzięki współpracy naukowo-badawczej z przemysłem górniczym oraz okazy o nieznanym źródle pochodzenia (rys. 1).

Od początku swojego istnienia (1961 r.) działalność Muzeum skupiła się na próbach opracowania i uporządkowania kolekcji oraz na udostępnieniu zbiorów zwiedzającym [5, 7, 8]. Prace te zaowocowały licznymi ekspozycjami, przedstawionymi w Muzeum oraz wystawianymi w innych placówkach [9].

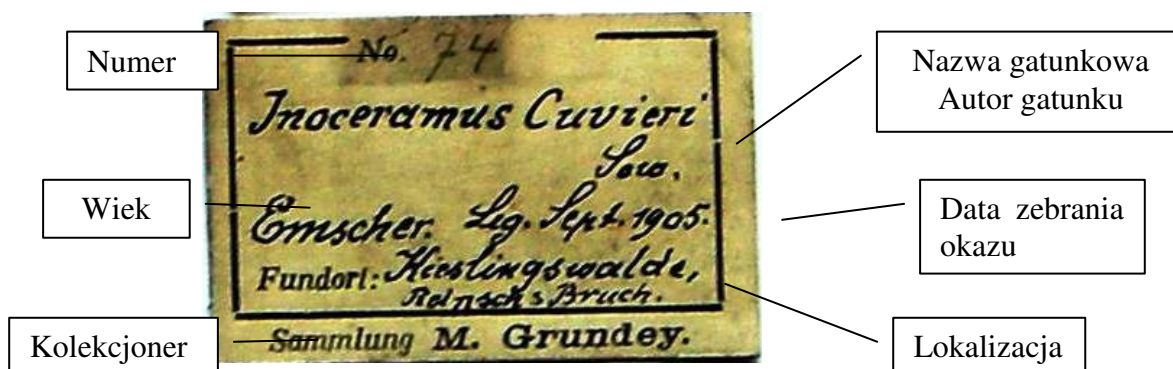

Rys. 1. Pochodzenie zbiorów Muzeum
Fig. 1. The origin of the Museum's collections

3. Metryczki okazów jako źródło wiedzy historycznej

W zasobach Muzeum znajdują się okazy paleontologiczne, zaopatrzone w metryczki, skamieniałości pozbawione wszelkich informacji o ich gatunku i pochodzeniu, a także liczący ponad 1500 egzemplarzy zbior metryczek, aktualnie nieprzypisanych do konkretnych okazów. Ponieważ okazy zgromadzone w Muzeum mają za sobą zazwyczaj długą historię, często towarzyszy im więcej niż jedna metryczka. Najcenniejsze, z historycznego punktu widzenia, są więc okazy zaopatrzone w ich komplet – od pierwszej, ręcznie napisanej przez znalazcę okazu (często na skrawku koperty czy gazety) po ostatnią, muzealną. Kompletne, czytelne metryczki pozwalają prześledzić historię skamieniałości od momentu jej znalezienia po dzień dzisiejszy. Niestety, niejednokrotnie „po drodze” informacje zostały nieprawidłowo przepisane, usunięto z nich pierwotne numery, zastępując je nowymi lub zniszczono stare metryczki, zastępując je nową, co zafałszowuje historię okazu.

Typowa metryczka paleontologiczna powinna zawierać nazwę gatunkową i autora gatunku, wiek okazu, miejsce jego znalezienia, nazwisko zbieracza lub właściciela, datę znalezienia, numer okazu w kolekcji, ewentualne dodatkowe informacje o okazie (rys. 2).

Rys. 2. Informacje zawarte na metryczce paleontologicznej
Fig. 2. Paleontological label with complete data

Każdy z elementów zawartych na metryczce niesie ze sobą określoną treść historyczną. Nazwa gatunku (rodzaju) wskazuje z jednej strony na stan badań paleontologicznych w okresie oznaczenia okazu – najczęściej obecnie można ją spotkać w synonimice danego gatunku, z drugiej zaś na kompetencje paleontologiczne osoby, podejmującej się określenia pozycji systematycznej skamieniałości.

Wiek okazu podawany jest zazwyczaj precyzyjnie, przy czym pojawiają się dawne, obecnie niestosowane nazwy wydziałów stratygraficznych. Miejsce znalezienia skamieniałości jest określone na metryczkach poprzez ogólną lokalizację (np. Wirtembergia), miejscowość, kamieniołom lub kopalnię, a nawet warstwę. Ponieważ znaczna część okazów pochodzi

z kolekcji niemieckich, konieczne jest zidentyfikowanie polskiego odpowiednika niemieckiej nazwy, o ile dana miejscowość leży dziś na terenie Polski. Pewne trudności sprawia też umiejscowienie danej lokalizacji w przypadku, gdy jest np. kilka miejscowości o tej samej nazwie lub, wręcz przeciwnie, nie można takiej nazwy odnaleźć na żadnej mapie – nie do zlokalizowania jest np. Wackersdorf, który powinien leżeć na obszarze basenu wiedeńskiego – tak, jak wynika to z charakteru okazów, zaopatrzonych w metryczki z tą nazwą (rys. 3).

Rys. 3. Metryczki okazów z „nieistniejącej” lokalizacji – Wackersdorf
Fig. 3. Labels of specimen from „not-existent” locality – Wackersdorf

Odróżnienie zbieracza od właściciela okazu na podstawie samej metryczki może być trudne – nie wiadomo do kogo należy nazwisko, figurujące na niej. Część metryczek zaopatrzonych jest w inicjały, trudne do rozszyfrowania (rys. 4).

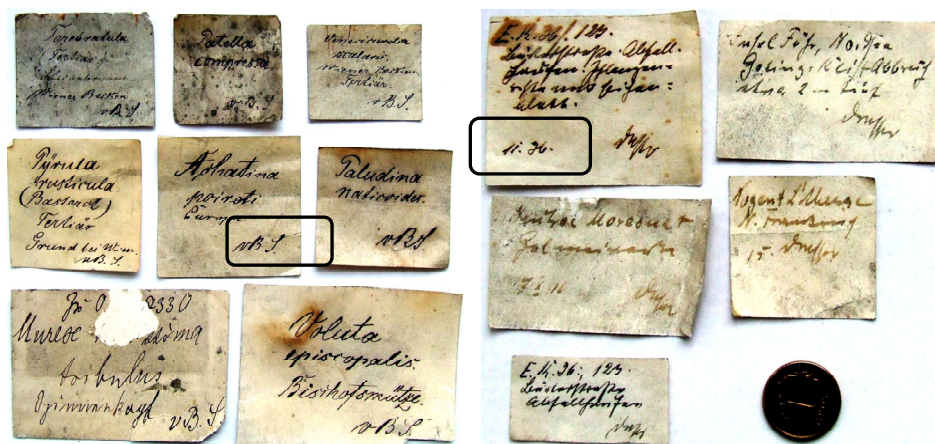
Na metryczkach mogą też być zawarte nazwy instytucji, w których okaz był przechowywany (niejednokrotnie są to drukowane, firmowe metryczki muzealne), a także nazwy firm i sklepów z okazami geologicznymi, w których daną skamieniałość zakupiono. Nie zawsze na metryczce widnieje data znalezienia okazu, jeśli zaś jest obecna jakaś data, to nie wiadomo, co dokumentuje (być może moment włączenia okazu do kolekcji). Niektóre liczby czterocyfrowe mogą być również dwójako interpretowane: liczba 1925 może oznaczać zarówno rok znalezienia okazu, jak i jego numer.

Ten ostatni element może przybierać różnorodną postać, wskazując nierzadko na pochodzenie okazu z danej kolekcji. Numeracja okazów może mieć postać kolejnych liczb, liter (dużych lub małych), łamanych przez liczby, numery mogą być pisane tą samą czcionką i atramentem, co pozostałe informacje na metryczce bądź odmiennie – co wskazuje na wtórne pochodzenie

okazu i przeniesienie go z innej kolekcji. Większość okazów w zbiorach Muzeum ma kilkakrotną numerację, co komplikuje odtworzenie ich historii.

Dodatkowym, cennym źródłem informacji są zawarte na niektórych metryczkach odnośniki do pozycji literaturowych i tablic, na podstawie których oznaczono okaz.

Szczególnie cenne są, według autorek, metryczki zawierające nazwiska osób oraz nazwy firm, zajmujących się kolekcjonowaniem i obrotem okazami geologicznymi.

Rys. 4. Metryczki z nieznanymi inicjałami kolekcjonerów
Fig. 4. Labels with unknown collectors' initials

4. Metryczki XIX-wiecznych firm kolekcjonersko-handlowych i ich twórcy

Analiza metryczek, towarzyszących okazom paleontologicznym, pozwoliła stwierdzić obecność w zbiorach Muzeum okazów, pochodzących ze słynnych XIX-wiecznych europejskich kolekcji, gromadzonych w placówkach, które obok działalności kolekcjonerskiej prowadziły również działalność handlową.

Jedną z pierwszych takich firm był założony przez J. Lommela w 1826 roku Heidelberger Mineralien-Comptoir. Właściciel firmy J. Lommel (1826-1867) to postać znana z zaledwie kilku publikacji geologicznych. Jednym z dostawców minerałów i skamieniałości do jego sklepu był Johann Wolfgang von Goethe, który jako minister górnictwa Księcia Weimarskiego Karola prowadził prace naukowe, między innymi z zakresu geologii, był również autorem publikacji paleontologicznych i mineralogicznych [12].

Heidelberger Mineralien-Comptoir rozwijał się bardzo intensywnie i już dwa lata po powstaniu dysponował znacznymi zbiorami minerałów, skał, skamieniałości i modeli krystalograficznych [12]. Każdy z okazów pochodzących z Heidelberger Mineralien-

Comptoir posiada metrykę (po francusku, angielsku lub niemiecku) z dokładną nazwą oraz lokalizacją (rys. 5).

Rys. 5. Metryczka okazu pochodzącego z firmy Heidelberger Mineralien-Comptoir

Fig. 5. Heidelberger Mineralien-Comptoir specimen's label

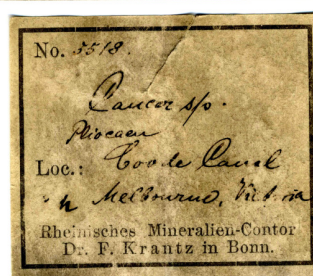
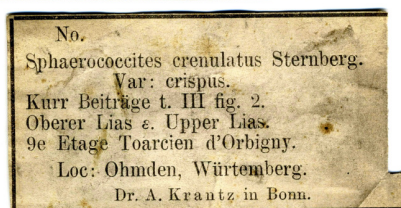
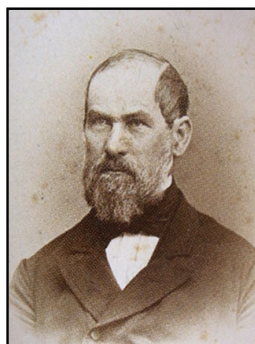
W Muzeum Geologii Złóż w Gliwicach znajdują się również okazy pochodzące z kolekcji rodziny Krantzów, założycieli firmy działającej do dziś w Bonn, pod nazwą „Dr. F. Krantz, Rheinisches Mineralien-Kontor”. Twórca firmy Dr August Krantz (1809-1872) (rys. 6) był jednym z najświetniejszych europejskich kolekcjonerów okazów geologicznych. Swoją działalność kolekcjonerską i handlową rozpoczął w 1833 będąc studentem Akademii Górniczej we Freibergu [12].

Początkowo siedziba firmy Krantza mieściła się w Berlinie, a w 1850 roku została przeniesiona do Bonn. Dzięki licznym kontaktom z naukowcami i kolekcjonerami z całego świata firma Krantza rozwijała się bardzo dynamicznie. Po śmierci Augusta Krantza placówkę przejął jego zięć, a następnie bratanek Ludwig Robert Krantz (1859-1926). Zmieniono wtedy nazwę firmy z „Krantz” lub „Dr A. Krantz” na „Dr F. Krantz”. Po śmierci Friedricha Krantza firmą z powodzeniem kierowali kolejni potomkowie rodziny [3].

Metryczki okazów, należących do firmy „Krantz” nie posiadają, niestety, dat zebrania okazu lub włączenia go do kolekcji, ale znajomość historii firmy pozwala określić, z jakiego okresu pochodzą okazy. W zbiorach Muzeum Geologii Złóż znajdują się metryczki okazów paleontologicznych, pochodzących ze sklepu A. Krantza w Bonn, czyli z lat 1850-1888 oraz późniejsze, firmowane nazwiskiem F. Krantza (rys.7).

Założyciel kolejnej znanej firmy europejskiej, reprezentowanej w Muzeum Geologii Złóż, Mineralogisches und Palaeontologisches Comptoir, Bernard Stürz (1845-1928) (rys. 8, 9) był geologiem, autorem licznych publikacji naukowych, głównie z zakresu paleontologii (m.in. w „Jahrbuch für Mineralogie, Geologie und Paläontologie” oraz w „Palaeontographica”) i mineralogii. Opisał liczne gatunki kopalnych szkarłupni, m.in. *Furcaster palaeozoicus* Stürz 1886 [11]. Specjalizował się w badaniach spirytywanych rozgwiazd z Bundenbach [12]. W uznaniu osiągnięć naukowych Stürza

uhonorowano jego nazwiskiem nowe taksony szkarłupni, m.in. *Stuertzaster* Etheridge 1899 [11], *Stuertzura* Gregory 1897 [11], *Stuertzaster liquidus* Boczarowski 2001 [2]. Za swoją pracę w 1919 roku otrzymał honorowy doktorat na Uniwersytecie w Bonn. Stürz wydawał też cykliczne katalogi kolekcji gromadzonych w Mineralogisches und Palaeontologisches Comptoir [6, 12].

Rys. 6. August Krantz (fotografia górna), Friedrich Ludwig Robert Krantz (fotografia dolna)

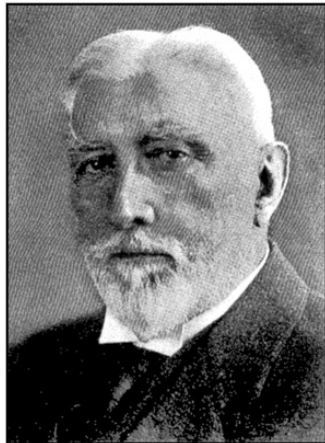
Fig. 6. August Krantz (upper), Friedrich Ludwig Robert Krantz (bottom)

www.mineralogicalrecord.com

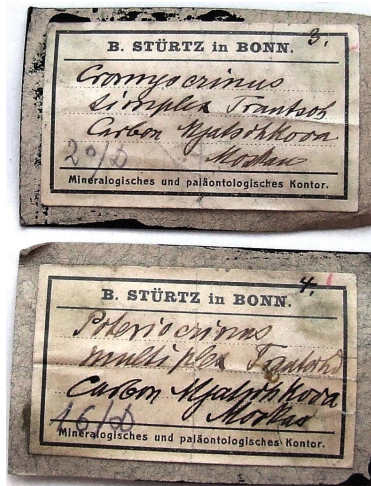
Rys. 7. Metryczki okazów z firmy Krantz
Fig. 7. Krantz Company specimens' labels

W zbiorach Muzeum Geologii Złóż są również okazy i metryczki (rys. 10) ze zbiorów doktora chemii i kolekcjonera minerałów, Theodora Schuchardta (1824-1892), który w 1862 roku założył w Moskwie niewielką firmę, łączącą obie jego pasje „Chemische Fabrik & Mineralienhandlung”. Firma, przeniesiona później do Görlitz (Zgorzelec), należała do najstarszych fabryk chemicznych w Niemczech [13]. Schuchardt był jednocześnie wiodącym kolekcjonerem i handlarzem minerałów w Europie. Sprzedawał m.in. zbiory szklanych modeli piętnastu największych i najbardziej interesujących diamentów świata [12]. Jako uhonorowanie mineralogicznej działalności Schuchardta jeden z minerałów niklu nazwano w 1882 roku schuchardtytem [12].

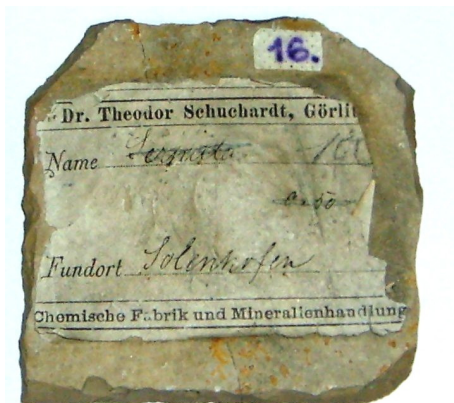
W Muzeum Geologii Złóż odnaleziono również metryczki okazów, sygnowane przez Comptoir Minéralogique et Géologique de Genève (rys. 11), firmę założoną pod koniec XIX wieku przez Henri Minoda (?-1915). W 1901 roku zmieniono nazwę firmy na Comptoir Minéralogique and Géologique Suisse, a na metryczkach z tego okresu nie pojawia się już nazwisko właściciela firmy. Oprócz minerałów, skamieniałości czy meteorytów firma sprzedawała również literaturę fachową, mapy, przewodniki i sprzęt dla kolekcjonerów [12].

Rys. 8. Bernard Stürz
Fig. 8. Bernard Stürz
www.mineralogicalrecord.com

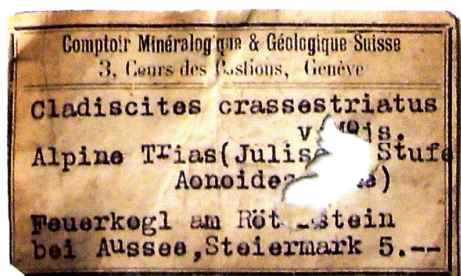
Rys. 9. Metryczki okazów z firmy Mineralogisches und Palaeontologisches Comptoir
Fig. 9. Mineralogisches und Palaeontologisches Comptoir specimens' labels

Rys. 10. Okaz paleontologiczny (serpula) wraz z metryczką ze zbiorów Theodora Schuchardta
Fig. 10. Serpula - fossil with its label -T. Schuchardt's collection

Muzeum posiada również metryczki okazów z niemieckiej firmy Mineralien-Contor und Petrefacten-Handlung (rys. 12) z Goslar, której właścicielem był Carl Friedrich Wilhelm Armbrster (1830-?). Armbrster od 1890 roku zajmował się handlem minerałami, skamieniałościami i muszlami z całego świata [12].

Rys. 11. Metryczka okazu z firmy Comptoir Minéralogique and Géologique Suisse
 Fig. 11. Comptoir Minéralogique and Géologique Suisse specimen's label

Rys. 12. Metryczka okazu z firmy Mineralien-Contor und Petrefacten-Handlung
 Fig. 12. Mineralien-Contor und Petrefacten-Handlung specimen's label

Wśród metryczek okazów paleontologicznych, zgromadzonych w Muzeum Geologii Złóż, znajdują się archiwalne etykiety wskazujące na pochodzenie skamieniałości ze słynnych XIX-wiecznych kantorów i firm, zajmujących się handlem okazami geologicznymi (Heidelberger Mineralien-Comptoir, Rheinisches Mineralien-Kontor, B. Stürz's Mineralogisches und Palaeontologisches Comptoir, F. Schuchardt's Chemische Fabrik & Mineralienhandlung, H. Minod's Comptoir Minéralogique et Géologique, W. Armbrster's Mineralien-Contor und Petrefacten-Handlung). Wskutek zawirowań historycznych okazy te przeszły długą drogę od pierwszego znalazcy, poprzez jedną z firm handlowych i przedwojennych śląskich muzeów, gromadzących okazy historyczne, aż do Muzeum Geologii Złóż.

Przeprowadzone badania stanowią doskonałą bazę dla stworzenia katalogu historycznych instytucji, kolekcjonerów i stanowisk geologicznych. Uporządkowanie i skatalogowanie tych metryczek, a także innych metryczek im towarzyszących pozwoli, miejmy nadzieję, na szczegółowe prześledzenie „przystanków” podczas odbytych przez okazy wędrówek.

BIBLIOGRAFIA

1. Błaszczyk W.: W czterdziestolecie Muzeum w Gliwicach w PRL i 80-lecie jego zbiorów (1905-1945-1985), Rocznik Muzeum w Gliwicach, t. I, Gliwice 1985, s. 15-41.
2. Boczarowski A.: Isolated sclerites of Devonian non-pelmatozoan echinoderms. *tologia Polonica*, t. 59, Warszawa 2001, p. 1-219.
3. Czaporowska H.: Rys historyczny Muzeum Geologicznego na Wydziale Górniczym Politechniki Śląskiej w Gliwicach. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śl., s. Górnictwo*, z. 140, Gliwice 1986, s. 137-139.

4. Krantz R.: 150 Jahre Firma Dr. Krantz. – Die älteste deutsche Mineralien-Handlung. Der Präparator, Bochum 1984, s. 221-226.
5. Krzeszowska E., Machłajewska I.: Kolekcja paleontologiczna Maxa Grundeya w zbiorach Muzeum Geologii Złóż im. Czesława Poborskiego w Gliwicach. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, s. Górnictwo, z. 280, Gliwice 2007, s. 137-143.
6. Langer W.: Bernard Stürtz Ein ungewöhnlicher Erforscher der Hunsruckschiefer-Fauna. Natur und Museum, 124 (1), Frankfurt am Main 1994, s. 17-20.
7. Machłajewska I., Krzeszowska E.: O głowonogach z Muzeum Geologii Złóż na Wydziale Górnictwa i Geologii Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Przegląd Geologiczny, t. 55, nr 11, Warszawa 2007, s. 934-937.
8. Machłajewska I., Krzeszowska E.: Unikalne kolekcje paleontologiczne w Muzeum Geologii Złóż im. Czesława Poborskiego w Gliwicach. XX Konferencja Naukowa Paleobiologów i Biostratygrafów PTG „Granice paleontologii”, Warszawa 2007, s. 79-80.
9. Probiez K.: Wystawy minerałów, skał i skamieniałości w Muzeum Geologii Złóż im. Czesława Poborskiego. Kronika Wydziału Górnictwa i Geologii 1950-2000, Gliwice 2000.
10. Szaraniec L.: Muzealnictwo na Górnym Śląsku 1802-2002, Ziemia Śląska, Muzeum Śląskie w Katowicach, Katowice 2005, s. 9-27.
11. <http://paleobdb.org>
12. Wendell W.E.: Mineralogical Record Biographical Archive, www.mineralogicalrecord.com, 2008.
13. Archiwum Państwowe we Wrocławiu: Fabryka Chemiczna Theodor Schuchardt w Zgorzelcu /1938-1945/ 1-9 2. /1928-1945/ 10-47

Abstract

Museum of Mineral Deposit Geology contains about 7000 fossils with their original paleontological labels, over 1500 labels by themselves and a lot of specimens without any documentation. These collections, dated back to XIX and beginning of XX century, came from Silesian museums. Study of information, placed at labels partly allowed reproducing the annals of museum's collections.

The specimens collected in Museum of Mineral Deposit Geology have a long history, so they usually supplied with more than one label. The most valuable from the historical point of view are specimens with complete documentation - from the first one, written by the finder of fossil, to the last one in the museum's showcase. The basically data at paleontological label are: name of species and its author's, age of fossil, its localization, name of finder or owner of the specimen, time of its finding, its number in the collection, eventual additional data. Analysis of labels in museum's collection allowed to confirm the presence of specimens from famous XIX-century European geological dealers' collections, for example: Heidelberger Mineralien-Comptoir, established in 1826 by J. Lommel, Rheinisches Mineralien-Kontor belonging to Kranz family (Bonn, Berlin), B.Stürz's Mineralogisches und Palaeontologisches Comptoir, (Bonn), F. Schuchardt's Chemische Fabrik & Mineralienhandlung (Gorlitz), H. Minod's Comptoir Minéralogique et Géologique (Genewa) and W. Armbruster's Mineralien-Kontor und Petrefacten-Handlung (Goslar).